

Birinci Çerkes Kadın Platformu Bildirgesi

KAFFED tarafından gerçekleştirilen Ortak Akıl I ve II toplantılarında Türkiye'nin önemli bir siyasal dönemeçten geçmekte olduğu ve Türkiyeli Çerkesler olarak kimliğimizi koruyabilmek, yaşatabilmek, yeniden-üretebilmek için söz konusu süreç içinde aktif olarak yer almak gerektiği belirlenmiştir. Bu belirlemeye dayanarak, demokratik hedeflerimiz için kadın-erkek eşitliği zemininde birlikte harekete geçmek gereğinden hareketle, Çerkes kadınları, kendi konularını, sorunlarını, bu sorunlar için çözüm önerilerini tartışmak ihtiyacıyla bir Çerkes Kadınlar Platformu oluşturmaya karar vermişlerdir. Çerkes Kadınlar Platformu'nun oluşturulmasına yönelik buluşmaların birincisi ise, KAFFED öncülüğüyle ve 30 Nisan–1 Mayıs 2011 tarihleri arasında 60 dernekten, 27 kadının katılımıyla Ankara'da Gazipark Otel'de gerçekleştirilmiştir. Birinci Çerkes Kadın Platformu, Bursa Çerkes Kültür Derneği temsilcilerinden Emel Bezek ile Kayseri Uzunayla Kafkas Derneği temsilcisi İlkey Karaduman'ın yaptıkları Adigabze Hohu ve Kocaeli Kafkas Kültür Derneği temsilcilerinden Gunda Ankuab'ın Abhazca Hohu ile açılmıştır.

Kadın diliyle Hohu

Çerkeslerin geleneklerinin yıllardır Anayurt ve diasporadaki Çerkeslerin kimliğini birbiriyle ortak, başkalarından farklı kıldığı, ancak geleneğin de yıllar içinde değişikliğe uğradığı ve yeniden kurulduğu bilinmektedir. Emel Bezek ve Gunda Ankuab tarafından yapılan Hohu —Adigece, Abhazca ve Türkçe olmak üzere— geleneğimizin kadın dili farklılığıyla kurulmasına bir örnek olarak bu bildirgenin de ilk sözcüklerini oluşturmaktadır.

БЗЫЛЪФЫГЪЭМЭ Я ЗЭФЭС ХЪОХЪУ

ш | уфэс гуалэ шьосэхы

Бзылфьгьэмэ япэрэ зэ | ук | эр

Зэ | ук | э дахэ орэхъу

Зэ | ук | э мафэ кьытфэхъу

Адыгэ хъохъук | э зышъуфэзгъазэ сш | ойгъу

Мы бзылфьгьэмэ яунагъо зыми фэмыныкъоу

Чыжьэмк | э бгъалпъэмэ шьыпкъэ гурыпльэу

| офыш | э пш | ымэ дэй зэш | огъэк | эу

Дэй хэбгъэхьэмэ дэхэ хэгъэк | эу

Узырэ бзаджэрэ кафэмык | оу

Гухэк | рэ гук | айрэ ямы | эу

Бзэджагъэр | эк | ыб яфэхъоу

Тыдэк | и абэми зыфаер зэригъотыл | эжэу

Ясабиймэ ягухахъо яльэгъоу

Жыфал | э охъуфэ орэтхъэх

Дунаеу тызытетыр
Хэгъэгоу тызэрисир
Хэхужъэу тик | ыб кыдэтыр мамырэу
Мамырныгъэм фэбанэу
Огъуи, гъабли, зауи къафэмык | оу
Тиуашъор къашъухъоу
Тич | ыльэхэр шхъуант | эу
Ц | ыф льэпкъхэр зэгуры | оу,
Тэри тызэгуры | оу,
Жэ джагъо кытхэмыхъэу,
Нэ джагъо кытхэмыпльэу,
Нэ ш | ук | э тызэпльыжьэу,
Гухэк | рэ гук | аерэ зэфытими | эу,
Шюныгъэр тимак | эу
Тинахъыжьхэр губзыгъэу
Тижъыхэр дгъаш | оу,
Тик | эхэр ш | у тльэгъоу,
Пк | э зэфыти | эу,
Тиш | ухэр зэдэтыугощэу
Тызэдэ | ужъэу,
Тызэготэу, Тызэкъотэу
Гузэбгъагъи зэфытими | эу
Типк | эр инэу
Тик | уак | э уардэу

Губгъэн тими | эу тыщыгъа |,
Тильэпкъ инени, инеуши тхъагъоу,
Тхъагъорэ гухахъорэ тльэгъоу бэрэ тыщыгъа |
Ти Адыгэ шы | ак | и егъаш | эми щерэ |
Шьопсэу шьотхъэж

Хъушт Эмэл

Sıcak duygularım ile sizi selamlıyorum
Kadınların bu ilk toplantısı
Güzel bir toplantı olsun
Bize iyilikler getirsin
Adıge hohu ile size seslenmek istiyorum
Bu kadınların ailesi hiçbir şeye ihtiyacı olmadan
Geleceğe baktığında doğruyu görerek
Yaptıkları işlerde sorunları çözerek
Kötülükleri güzelliğe dönüştürerek

Hastalık ve kötülüklerden korunarak
Kırgınlık ve ümitsizlik yaşamadan
Kötülükler hep arkalarında kalarak
Hangi yöne dönse istediklerine ulaşarak
Çocuklarımızın güzel günlerini görerek
Yaşlanıp ölene kadar mutlu yaşasınlar

Üzerinde durduğumuz dünya
İçinde yaşadığımız ülke
Arkamızda duran Anavatan barış içinde olsun
Barış için çalışsın
Kuraklık, kıtlık, savaş görmesin
Gökyüzümüz berrak
Yeryüzümüz yeşil olsun
Halklar birbirini anlasın
Biz de birbirimizi anlayalım
Kötü sözler aramıza girmesin
Kem gözler bize bakmasın
Birbirimize iyi niyetle bakalım
Birbirimize kırgınlığımız, küskünlüğümüz olmasın
Hatalarımız az olsun
Büyüklerimiz akıllı olsun
Yaşlılarımıza değer verelim
Gençlerimizi sevelim
Birbirimize değer verelim
Güzelliklerimizi paylaşalım
Birbirimizi dinleyelim
Yan yana dayanışma içinde olalım
Birbirimize kırgınlığımız olmasın
Değerimiz büyük
Gücümüz sonsuz olsun

Utancımız olmadan yaşayalım
Halkımızın bugünü, yarını mutlu olsun
Mutluluk ve güzellikle uzun yaşayalım
Adıge yaşamı ebediyen var olsun
Sağolun, varolun.

Нушт Emel

Акыр иаҕсоу аҕыцэа бзеиала шэаабейт!

Иахья ара ахэсақэа рхеидкылара аиқэыршэара азы аус адызуалаз аҕыцэа,даара итабуи хэа расхэоит.

Аҕхэыс лус,лыҕсҕазаара дахыҕазаалак имариазам.Уи раҕхэаза инаргыланы дануп,нас даҕшэымоуп,ахэштаара иахылаҕшоу лоуп.Иахьатэи аамтазы аҕарагы лырхоит,акариерагы калцоит.Арт зегы реицнагара

мариам. Хапроблемакэа рацоуп... Иахьатэи хаилатэараеы, арт азцааракэа мѡак
иахьыкэцо, иалххыз амѡакэагы хзыманшэалахо Анца иихэаит!
Абзиаракэа шэымазаит.

Гунда Анкэаб.

Değerli arkadaşlar hepiniz hoş geldiniz!

Öncelikle bu organizasyonu hazırlayan ve emeği geçen tüm arkadaşları teşekkür etmek istiyorum.

Kadın nerede yaşarsa yaşasın, hayatı hiç kolay değil. Sorumluluklar çok fazla. O önce bir anne, bir eş, günümüzde para kazanan ve kariyer yapan bir kişi. Bunların hepsini beraber götürmek, hiç da kolay değil. Sorunlarımız çok fazla Bu günkü toplantımızda, en azından bir kaç sorunumuza çözüm bulmayı umuyorum. Tanrı yolumuzu açık tutsun!

Gunda Ankuab.

Birinci Çerkes Kadınlar Platformunda, tartışma konularının kavramsal çerçevesini çizen konuşmalar ile sonrasında gerçekleşen tartışmalar sonucunda şu genel belirlemelerde bulunulmuştur.

Kadınlar dünyanın farklı coğrafya ve kültürlerinde ortak sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmakla birlikte, baskın kimliklerin ötekisi olarak muamele gören azınlık kadınları katmanlı ayrımcılıklara maruz kalmaktadır: Azınlık kadınları bir yandan içinde buldukları toplumun sosyo-ekonomik koşulları ile içinde şekillenen ataerkil yapının üzerlerine yüklediği sorumluluklar, diğer yandan ait oldukları topluluğun ortak paydasını oluşturan kültürün devamı konusunda kendilerinden beklenen geleneksel rol beklentileri arasında kalmaktadır. Başka ifadeyle, baskıya uğrayan toplulukların kültürlerini egemen kültürün etkisinden koruma refleksiyle kadınlara yönelik olarak büründüğü aşırı korumacılık, kendi gelenekleriyle baskın toplumun gelenekleri arasında sıkışan kadınların, katmanlı ayrımcılık ve eşitsizliklere maruz kalmasına neden olmaktadır.

Diğer yandan azınlıklara mensup kadınlardan öncelikle ait oldukları topluluğun var olma mücadelesi içinde etnik kimlik bilincinin ve kültürünün korunup yaşatılabilmesi, gelecek kuşaklara aktarılması beklenmekte, bu yüzden de ve, kadınlar yüz yüze buldukları bu katmanlı sorunlarla mücadelelerini çoğu zaman belirsiz bir geleceğe ertelemek durumunda kalmaktadırlar.

Ancak, dünya genelinde ortak sorunlar yaşıyor olmakla beraber kadınlar, dolayısıyla çifte-ötekileştirilmeye maruz kalan azınlık kadınlar arasında, bu sorunları deneyimleme ve bunlarla mücadele biçimi anlamında kültür, yaş, etniklik, sınıfsal konum, eğitim gibi değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkan önemli farklar bulunmaktadır. Yani kadın deneyimleri kendi içinde de çok farklılaşmaktadır.

Türkiye'deki Çerkes kadınlarının durumuna bakıldığında bu belirlemelerin büyük ölçüde onlar için de geçerli olduğu görülmektedir. Çerkeslerin ortak kültürünün temelini oluşturan *Khabze* de bu anlamda özellikle de kırsal kesimlerde yaşayan Çerkes kadınları üzerinde ikili bir etkiye yol açmaktadır. Çerkes kadınlarından, değişikliklere

uğramakla birlikte yüzyıllardır ortak kültürün temelini oluşturan *Khabze*'yi gelecek kuşaklara aktarmaları beklenmekte, böylelikle geleneğin sürdürülmesi rolünü üstlenen kadınların baskın kültürün etkilerinden korunması özellikle önem kazanmaktadır. Başka ifadeyle, *Khabze* içinde kadına ilişkin geleneği kuran kodlar daha korumacı, dolayısıyla Çerkes kadınlarının kamusal alanda varlığını engelleyici bir nitelik kazanabilmektedir. Bunun bir örneği, eğitim durumlarına bakılmaksızın Çerkes kadınlarının çalışma hayatında yeterince yer alamıyor olmasıdır. Ayrıca miras geleneğimizde olduğu gibi, kız çocukları aleyhine ayrımcılık örnekleriyle de karşılaşılmaktadır.

Türkiye'deki Çerkes kadınlarının sorunları, sosyo-ekonomik koşullarına, sınıfsal kökenlerine, eğitim düzeyi ile mesleklerine, bu arada da yaşadıkları bölgelere ve (metropol, kasaba, köy gibi) yerleşim birimlerine göre farklılıklar göstermekle birlikte, Türkiyeli kadınların yüz yüze bulunduğu sorunlarla önemli benzerlikler de taşımaktadır. Özellikle de Türkiye'nin 1980'lerden sonra içine girmiş olduğu hızlı muhafazakarlaşma süreci, yerleşim yerleri ve bölgelere bağlı olmak üzere Çerkesleri, böylelikle Çerkes kadınlarının içinde buldukları koşulları da etkilemiştir. Bazı bölgelerde Çerkes kadınlarının daha "eşit ve özgür" olduklarının düşünülmesine yol açan *Khabze* kodları, içinde yaşanan başat kültürün etkisiyle tutuculaşabilmiştir.

Bu koşullarda Türkiyeli Çerkeslerin kimliklerinin yeniden-inşası ve politikleşmesi anlamında çok önemli merkezler olan Derneklerin, Çerkes kadınların için ikili bir rolü bulunmaktadır. Bir yandan özellikle de genç ve orta yaş grubundan Çerkes kadınlar için Dernekler, öğrencilikleri sırasında, evlendiklerinde eşleri yanlarında olsun ya da olmasın veya çocuklarıyla güvenle gidip gelebildikleri, özellikle çalışmayanlar veya emekliler için çeşitli etkinlikler vesilesiyle önemli bir sosyalleşme mekanı haline gelmektedir. Böylelikle de yarı-kamusal mekan niteliğiyle kadınların evlerinden çıkabilmelerine vesile olmaktadır. Diğer yandan, özellikle de büyük kent yaşamının gereklilikleri nedeniyle artık evlerde bile yaşatılması giderek zorlaşan *Khabze* ile kültürün yeniden-üretimine dair rolleri derneklerin çatısı altına taşınmış olmaktadır. Bu, onların Dernek yönetimlerinde karar alıcı mevkilerde değil de, geleneksel ev içi rollerin uzantısı niteliğindeki etkinlik ve görevler üstlenmeleri olgusuyla birleşince, Dernekler Çerkes kadınlar için kamusal ve siyasal alana katılmalarını sağlayacak deneyimler edinmelerini ancak nadiren sağlamakta, çoğu kadın için dernek bir "ikinci ev" haline gelmektedir. Böylelikle, *Khabze*'nin korunması konusunda kendisinden beklenen geleneksel roller, baskın kültür içinde zaten uğradıkları ayrımcılık ve eşitsizlikler ile örtüşerek, katmanlaşmış bir ayrımcılığa neden olabilmektedir.

Yapılan bu belirlemeler çerçevesinde Türkiyeli Çerkeslerin demokratik hak ve özgürlük taleplerini mutlaka kadınlar aleyhine ayrımcılık ve eşitsizliklerle mücadele hedefiyle birlikte yükseltmeleri gerekmektedir. Başka ifadeyle kadınlar lehine bir toplumsal cinsiyet perspektifi taşımayan bir kimlik politikasının demokratik nitelik taşıması mümkün değildir. Buradan hareketle de Türkiye'nin modernleşme ve ulus-devlet inşa süreci içerisinde toplu olarak ötekileştirilenlerin adı olarak sahip çıkılması gereken Çerkes kimliği etrafında kurulacak her türlü demokratik talebin kadınlar lehine pozitif ayrımcılık içeren bir toplumsal cinsiyet boyutu taşıması gerekmektedir. Bu mücadeleye başlanacak yerler ise, Çerkes erkek ve kadınlar için toplumsal cinsiyet anlayışının demokratikleşmesi anlamında bilinç yükseltme çabalarının merkezi haline gelmesi gereken dernekler olmalıdır.

Birinci Çerkes Kadınlar Platformu buluşmasında bir araya gelen kadınlar, bir buçuk gün süreyle katıldıkları atölye çalışmaları sırasında gerçekleşen beyin fırtınası sonucunda sorunlarını ve taleplerini şu soru başlıkları altında tartışmışlardır: Çerkes kadınlar olarak ne kadar özgürüz? Özgür olmaktan ne anlıyoruz? Özgürlüğümüzün önündeki engeller neler? Bu engellerin ne kadarı içinde bulunulan toplumdan ne kadarı gelenekten (Khabze'den) kaynaklanmaktadır? Khabze Çerkes kadınlarını diğer kadınlardan daha eşit ve ayrıcalıklı kılmakta mıdır? Özgürlüğümüze konulan sınırların bizim zihinsel örgülerimizle bir ilişkisi var mıdır? Toplumumuzun yüz yüze bulunduğu sorunlara Çerkes kadınlar olarak nasıl bakıyoruz? Çerkeslikten ne anlıyoruz? Derneklerde kadınlar olarak ne kadar ve nasıl temsil ediliyoruz? Çerkes kadınlar olarak kendimizi nasıl güçlendirilebilir, sorunları aşmak için neler yapılabiliriz? Türkiye'de verilen demokratikleşme mücadelesinde Çerkes erkekler ve kadınlar olarak eşitlik zemininde hareket edebilmek ve Çerkes kadınların yüz yüze buldukları sorunların ertelenmeden çözümler üretilebilmesi için neler yapılmalıdır? Bu anlamda dernek yönetimlerine düşen görevler nelerdir?

Sorularla ilgili yürütülen tartışmalar sonucunda ise katılımcı kadınlar durumlarına, sorunlarına ilişkin aşağıdaki belirlemelerde bulunmuş ve izleyen talepleri yöneltmişlerdir.

Khabze'nin Çerkes kadınlarına özellikle evleninceye kadar kadın olarak kamusal alanda yer almak, kendini ifade edebilmek, karşı cinsle eşit ve özgüvenle ilişki kurabilmek açısından belirli bir destekleyici kültürel ortam sağladığı düşünülmektedir. Ancak evli kadınlar söz konusu olduğunda Khabze'nin, yaşanan bölgeye ve eğitim durumu, meslek sahibi olmak gibi değişkenlere bağlı olarak değişiklik göstermekle birlikte, destekleyici olmak yerine engelleyici olabildiği, bunun özellikle de Türkiye'de yükselen muhafazakarlığın temsilcisi olan bölgelerdeki ve kırsal bölgelerdeki Çerkes kadınlar tarafından daha çok hissedildiği görülmektedir.

Koşullar elverdiği ölçüde ortak kimliğimizi kuran Khabze'ye göre gündelik yaşamı sürdürme deneyimleri, onun yeniden-üretmesinde, genç kuşaklara aktarılması konusunda kendi-kendimize üstlendiğimiz ya da bizden beklenen roller, Türkiye'deki başat kültürün ataerkil niteliği ile birleşince ev-içi işler, çocuk ve yaşlı aile bireylerinin bakımı konularında Çerkes kadınları ağır ve paylaşılmayan bir sorumluluk üstlenmektedir.

Dernekler özellikle kimlik bilinci yüksek, çalışıyor olsun ya da olmasın eğitimli Çerkes kadınlar için ideal olarak ev-içi sorumlulukların dışına çıkılmasını sağlayan önemli mekanlardır. Ancak kadınların derneklerdeki varlığı genellikle ev-içi görevlerin devamı ve geleneksel olarak kadına uygun görülen faaliyetler (çocukların dil ve dans eğitimleri, yemek, kahvaltı, kermes organizasyonu gibi) niteliğindeki sorumluluklar üzerinden olmakta, böylelikle kadınların ev-içi sorumlulukları kolaylaştıracak maddi imkanların yeterince olmadığı, derneklerin de buna imkan sağlamadığı durumlarda bir çok kadın için dernekler ikinci-evleri haline gelmektedir. Ek olarak, yönetimler de kadınlardan çoğunlukla benzer doğrultudaki Dernek faaliyetleri için katkıda bulunmalarını beklemektedir. Bu tarz toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir iş bölümü mevcutken, evlerinde çocuk bakımı, ev işleri, aile bireylerinin bakımı gibi işlerle halihazırda

fazlasıyla uğraşan kadınların derneklerde görev almaya çok gönüllü olmaması şaşırtıcı değildir ve bu tercih kadınlar açısından genel bir ilgisizliğe veya bilinç eksikliğine işaret etmez.

Çoğu durumda Çerkes kadınlar için ikinci bir ev niteliği taşıyan Derneklerde kadınların yönetimde temsil edilmemeleri, yönetimde temsil edildiklerinde dahi kendilerinden geleneksel kadın rollerine uygun etkinliklerle ilgili inisiyatifler kullanmalarının beklenmesi, kadınların geleneksel sorumluluklarının katlanması, kendilerini başka alanlarda geliştirmelerini sağlayacak zamanların ellerinden alınması anlamlarına gelmektedir.

Kadınların çoğunluğunun bu ikili sorumluluk ve rolleri içselleştirdikleri, dolayısıyla bunların dışına çıkan konularda sorumluluk almak, Dernek yönetimlerine katılmak gibi konularda yeterince istekli davranmadıkları görülmektedir. Başka ifadeyle Çerkes kültüründe karşılığı fazla olmamakla birlikte “öğrenilmiş bir çaresizlik” ile davranıyor olmaları, özgüvenlerinin ya da özgüvenli olmalarını sağlayacak eğitim, maddi güç, yaş vb. değişkenler anlamında içinde buldukları dezavantajlar da Çerkes kadınlarını derneklerden ve yönetimlerinden uzak tutmaktadır.

Çerkeslerin yazılı olmayan kültürel kodlarını ve geleneğini biçimleyen Khabze sabit, değişmez bir şey değildir, zaten içinde bulunulan başat kültürle etkileşim içinde, sosyo-ekonomik koşullarla bağlı olarak önemli değişikliklere de uğramıştır. Önemli olan, bu değişikliklerin kadınların eşitliği lehine bir mecrada seyretmesidir. Bu konuda yapılabilecekler konusunda dernek yönetimlerine ve Çerkes kadınlara önemli bir rol düşmektedir.

Çerkeslerin en yaygın ve temsiliyeti en yüksek örgütlenmesi olarak KAFFED’den bu konuda öncülük etmesi beklenmelidir. Ayrıca bu öncü rol, Türkiye’nin demokratikleşmesi ve bu demokratikleşme içinde Çerkes kimliğinin serbestçe kendini ifade edebilmesi ve sürdürebilmesi anlamında talepler dillendiren KAFFED’in zaten üstlenmek zorunda olduğu bir roldür. Kadın-erkek eşitliğini öngörmeyen bir demokratikleşmenin mümkün olmamasından hareketle, kadınlar aleyhine ayrımcılığı ortadan kaldırıp, KAFFED’in bütün yapılanmasının, etkinliklerinin ve taleplerinin toplumsal cinsiyet perspektifi içinde gerçekleştirilmesi gereklidir.

Bunun için atılması gereken ilk adım Dernek yönetimlerinde yer alacak kadın yöneticilerin (üyelerin, başkanların, maaşlı çalışanların ve gençlik komisyonu üyelerinin) sayısını artırmak üzere bölge ve il fark etmeksizin kota uygulamasına gidilmesidir (Dünyada, özellikle Avrupa’da siyaset, eğitim ve iş alanlarında kadınlar için uygulanan ve kadınların bu alanlardaki varlığını, etkinliğini yükselten kotalar %40 civarında seyretmektedir.) Oysa Halen 60 derneğin en az 5 kişiden oluşan yönetim kurullarında yani toplamda minimum 300 kişilik yönetim kurullarında 47. kadın üye ve 1 kadın dernek başkanı bulunmaktadır.

Yönetimde yer alsın ya da almasın Çerkes kadınların dernek faaliyetlerine katılımındaki kendiliğinden işleyen ayrımcılığın ortadan kaldırılması, başka deyişle kadınların sadece Derneklerin mutfağında görülmemeleri gerekmektedir.

Kadınların ilgi alanlarının sadece sağlık, çocuk eğitimi, yaşlıların bakımı ve ev işlerinin idamesinden ibaret olmadığı bilinciyle; Dernekler, kadınların gündelik hayatlarına dönerek, onları iş, meslek sahibi kılan, kadınlar olarak haklarına sahip çıkan, haksızlığa uğradığı durumlarda nasıl hakkını arayacağını bilen, kamusal alana ve politik hayata katılma ilgi duyan katılımcılar olmaları için gerekli diğer inisiyatifleri de üstlenmelidir.

Başka ifadeyle Dernekler Çerkes kadınlarının Türkiye'nin içinde bulunduğu politik ve kültürel süreçler ile bu süreçler içinde Çerkes kadınlarının nasıl yer alabileceğine dair bilgi sahibi kılınarak, bu süreçlere aktif yurttaşlar olarak katılabilmemesinin önündeki engelleri kaldırmaya yardımcı olabilecekleri gibi, bunun öğrenilip deneyimlendiği kurumlar olarak da önemlidir.

Kadınlar Derneklerde yöneticilik gibi sorumluluklar üstlendiklerinde bile toplumumuzdaki yaşa ve cinsiyete bağlı hiyerarşinin bir sonucu olarak, gerektiği şekilde yöneticilik yapamamakta ya da yönetimde oldukları halde karar alma süreçlerinden dışlanabilmektedirler. Bunun gibi örnekler ortaya koymaktadır ki, toplumumuzdaki erkeklerin de eşitlikçi ve ayrımcılık karşıtı bir toplumsal cinsiyet perspektifi kazanmak üzere belirli bir bilinç yükseltme eğitiminden geçmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla Derneklerimize, özellikle de KAFFED'e bu konuda da öncülük görevi düşmektedir.

Çerkes kadınların dernek yönetimlerinde etkin olarak yer alamamalarının bir nedeni de, Derneklerin mali yapılarının güçsüz olması ve yöneticilerin para harcanması konusunda kişisel olarak belirli bir güç sahibi ve bağımsız karar alabilme özgürlüğüne sahip olmasını gerektirmesidir. Bu da ekonomik güce sahip olma ve para harcanması konusunda erkeklerle aynı koşullara sahip olmayan kadınların yönetimlerden uzak durması sonucunu doğurmaktadır. Derneklerin mali açıdan güçlendirilmeleri kadınların aktif katılımlarının önündeki bir engelin daha kaldırılması anlamında önemli olacaktır.

Dernek yönetimlerinin toplanma ve etkinlik saatleri erkeklerin programlarına göre çoğunlukla iş çıkışlarında ve geç saatlere kadar sürecektir şekilde düzenlenmekte, bu da çalışın ya da çalışmasın ev içi sorumlulukları devam eden kadınların karar verici mevkilerde yer almalarını ya da kendilerini geliştirmelerini sağlayacak belirli etkinliklere katılabilmelerini engellemektedir. Dernek yönetimlerinin bu konuda daha duyarlı olmaları gerekmektedir. Ayrıca Dernek yönetimleri daha aktif bir rol üstelenerek, kadınların ev içi sorumluluklarını kolaylaştıracak dernek-içi yapılar oluşturabilirler. Bunlar kadınların sadece yönetime katılmalarının önündeki engellerin azaltılmasına değil, evlerinden, işlerinden çıkarak Derneklerde daha fazla ve verimli zaman geçirmelerine neden olabilecektir.

Yukarıda yapılan belirlemeler çerçevesinde KAFFED başta olmak üzere Dernekler Çerkes kadınlarının kimliklerine sahip çıkan aktif bir yurttaş olarak kendilerini kamusal ve siyasal alana da taşıyacak önemli deneyimleri edinecekleri, kadın-erkek birlikte toplumsal cinsiyet eşitliğinden yana bir bilinç yükseltme sürecinden geçileceği, Khabze'nin de bu doğrultuda yeniden-tanımlanacağı kurumlar olarak çok önem kazanmaktadır.

Bu doğrultuda Çerkes kadınlar platformu oluşturma amaçlı 1. Atölye çalışmasında ortaya çıkan somut öneriler ise şunlardır:

1. Derneklerdeki kadın emeğinin bir gelire dönüştürülmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla Kadın kooperatifleri kurulması, emek ürünlerinin sergilenmesi ve satışı için web sayfası düzenlenmesi, bunlar için patent alınması ilk akla gelen önlemlerdir. Bu amaçla KEDAV, İşkur, İK Firmaları ve Kalkınma Ajansları ile ilişkiye geçilmelidir. Ancak bunlar yapılırken kadının hali hazırdaki ikincil plandaki rolünün sürdürülmesine yol açabilecek sonuçlarıyla ilgili önlemler de alınmalıdır.
2. Kadınların Derneklerin, yönetimine ve etkinliklerine daha fazla katılabilmelerini sağlamak üzere, özellikle de ev-içi yükü ve ekonomik gideri azaltmak için kreşler kurulması yoluna gidilebilir. Kreşler hem Dernekler hem kadınlar için sürekli mali kaynak sağlayabilir. Derneklerde kadınlara meslek kazandırılması yönünde (projeler geliştirilmesi, kaynak yaratılması yoluyla) çalışma ve etkinliklerde bulunulmalıdır. Kadınlara yönelik "girişimcilik eğitimleri" düzenlenmelidir.
3. Kadın lehine toplumsal cinsiyet perspektifini kazandıracak siyasalar geliştirilmesi ve bununla ilgili kadın/erkek katılımlı eğitimler düzenlemesi gerekmektedir.
4. Dernek yönetimlerinde kadınları daha fazla söz sahibi kılmak üzere kota uygulanmasına başlanmalıdır.
5. Kadınlara yönelik bilinç yükseltme eğitimleri sadece dernek içi faaliyetlere yönelik değil, Çerkes kadınların kamusal ve siyasal alanda da daha fazla temsil edilmelerine yönelik olmalıdır.
6. Dernekler, kız öğrencilere yönelik burslar sağlanmasını öncelikli hedefleri haline getirmelidir.
7. Kadınların Türkiye'deki kadın örgütlenmeleriyle temaslarının, ortak etkinliklerinin ve dayanışmalarının artırılması yoluna gidilmelidir. Ayrıca Çerkes Kadın kurultayı gerçekleştirilmeli, kadın buluşmalarının sayısı ve vesileleri artırılarak Türkiye'nin değişik bölgelerinden -hatta diğer Çerkes diasporalarından ve Kafkasya'dan gelen- kadınlar-arası deneyim paylaşımının ve dayanışmanın artması sağlanmaya çalışılmalıdır. Bu kurultay toplantılarının düzenli olarak devam etmesi ve bölgelerde de yapılması sağlanmalıdır.
8. Çerkes kadınlarını tarihimizin görünmez figürleri olmaktan çıkarmak üzere, araştırmalar gerçekleştirilmeli, başarılı Çerkes kadınları ödüllendirilmelidir. Profesyonel iş yaşamlarında başarılı ve lider kadınların deneyimlerinin paylaşılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
9. Nart akademisi gibi "Setenay Akademisi" de kurularak, genç Çerkes kadınları özellikle de toplumsal cinsiyet perspektifi ile entelektüel bilgi birikimi anlamında güçlendirilmelidir.
10. Çerkeslerin ortak kimliğinin temelini oluşturan Khabze'nin kadınlar lehine koruyucu olmak adına neden olduğu ayrımcılıklar ile onun içinde bulunduğumuz ataerkil kültür ile örtüşen kodlarının neden olduğu eşitsizlikler ortadan kaldırılmalıdır. Bunun ilk akla gelen örneği, özellikle kırsal bölgelerde uygulanmakta olan ve kız çocuklarını mirastan mahrum bırakan uygulamanın gelenek ile meşrulaştırılması, bu eşitsizlik ve ayrımcılığa maruz kalan kadınların da istemenin "ayıp" olduğu kültürümüz nedeniyle buna seslerini çıkaramamalarıdır.